

**СИЛАБУС ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА
АНАТОМІЯ ЛЮДИНИ**

Спеціальність: **II «Стоматологія»**
Освітньо-професійна програма: **Стоматологія**
Код компонента в освітній програмі: **ОК 7**
Рівень вищої освіти: **другий (магістерський)**
Форма здобуття освіти: **очна (денна)**
Рік навчання: **1**
Семестр(и): **I (осінній), II (весняний)**
Тип освітнього компонента: **обов'язковий**
Навчальний рік: **2025-2026**

Обсяг: **11 кредити ECTS (330 год.)**
Навчальні заняття: **лекції, практичні заняття, консультації**
Підсумковий контроль: **іспит**
Пререквізити: **курс біології загальноосвітньої середньої школи**

Кафедра/підрозділ: **Кафедра анатомії людини, клінічної анатомії та оперативної хірургії, проспект Незалежності 12**

Керівник освітнього компонента: доц. **Шевцов Олександр Олександрович**,
email: oo.shevtsov@knmu.edu.ua

Сторінка освітнього компонента в Системі дистанційного навчання ХНМУ (Moodle):
<https://distance.knmu.edu.ua/course/view.php?id=4532>

ОПИС ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

Вивчення освітнього компоненту «Анатомія людини» для стоматологів являє собою адаптовану до потреб медицини класичну модель університетського курсу, який передбачає набуття кожним здобувачем знань у світі природничо-наукових уявлень про будову і функції організму людини в цілому, вміння використовувати набуті знання при подальшому вивченні інших фундаментальних наук медицини, та у практичній діяльності лікаря-стоматолога.

МЕТА КУРСУ: є набуття кожним здобувачем знань з анатомії у світі природничо-наукових уявлень про будову і функції організму людини в цілому, вміння використовувати набуті знання при подальшому вивченні інших фундаментальних наук медицини, та у практичній діяльності лікаря-стоматолога.

РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ:

- Аналізувати інформацію про будову тіла людини, системи, що його складають, органи і тканини;
- Визначити топографоанатомічні взаємовідносини органів і систем людини;
- Тракувати закономірності пренатального та раннього постнатального розвитку органів людини, варіанти мінливості органів, вади розвитку;
- Інтерпретувати статеві, вікові та індивідуальні особливості будови організму людини;
- Передбачити взаємозалежність і єдність структур і функцій органів людини їх мінливість під впливом екологічних факторів;
- Визначити вплив соціальних умов та праці на розвиток і будову організму людини;
- Демонструвати володіння морально-етичними принципами ставлення до живої людини та її тіла як об'єкта анатомічного та клінічного дослідження.

ЗМІСТ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

Перелік тем лекцій (40 год.):

1. Введення в курс анатомії людини. Історія анатомії. Анатомічна термінологія. Остеологія.
2. Череп. Нижня щелепа, під'язична кістка. Вікові особливості.
3. Вчення про сполучення кісток. Функціональна артрологія.

4. Функціональна мієнологія. М'язи голови та шиї. Топографія.
5. М'язи тулуба, верхніх та нижніх кінцівок. Топографія.
6. Функціональна анатомія органів травної системи (до шлунку), I частина.
7. Функціональна анатомія органів травної системи, II частина. Очеревина.
8. Функціональна анатомія органів дихальної системи. Середостіння. Плевра.
9. Функціональна анатомія органів сечовиділення.
10. Функціональна анатомія чоловічої та жіночої статеві системи. Промежина.
11. Функціональна анатомія ендокринної та імунної систем. Функціональна анатомія лімфатичної системи.
12. Функціональна анатомія серцево-судинної системи. Кровообіг плоду.
13. Функціональна анатомія головного та спинного мозку.
14. Органи чуття.
15. Черепні нерви. I-IV, VI, VIII-XII п.ч.н.
16. Черепні нерви. V, VII п.ч.н.
17. Судини та нерви голови та шиї.
18. Судини та нерви грудної і черевної порожнин. Функціональна анатомія вегетативної нервової системи.
19. Судини та нерви верхньої кінцівки, тазу та нижньої кінцівки.
20. Узагальнююча лекція з матеріалів ЛП «Крок-1»

Перелік тем практичних занять (180 год.):

1. Організація навчального процесу на кафедрі анатомії людини. Предмет і задачі анатомії. Методи дослідження в анатомії. Основні сучасні напрями розвитку анатомії. Анатомічна номенклатура. Осі і площини тіла людини. Кістка як орган. Класифікація кісток. Кістки в рентгенівському зображенні. Тестові та ситуативні завдання за темою.
2. Загальна характеристика хребтового стовпа. Загальні ознаки хребців. Особливості будови шийних, грудних, поперекових хребців, крижової кістки, куприкової кістки. Хребтовий стовп у цілому. Вади розвитку хребців. Класифікація ребер. Будова ребер і груднини. Грудна клітка у цілому. Тестові та ситуативні завдання за темою.
3. Кістки верхньої та нижньої кінцівки. Тестові та ситуативні завдання за темою.
4. Анатомія черепа I. Лобова, тім'яна, потилична, клиноподібна, скронева кістки. Канали скроневої кістки. Поняття про мозковий череп (Neurocranium). Тестові та ситуативні завдання за темою.
5. Анатомія черепа II. Решітчаста кістка, верхня та нижня щелепи, леміш, вилична, піднебінна, слъзова, під'язикова кістки. Поняття про лицьовий череп (Viscerocranium). Очна ямка, кісткова носова порожнина, приносіві пазухи, кісткове піднебіння. Тестові та ситуативні завдання за темою.
6. Анатомія черепа III. Зовнішня і внутрішня основи черепа. Передня, середня і задня черепні ямки та їх сполучення. Скронева, підскронева, крило-піднебінна ямки. Вікові і статеві особливості будови черепа. Варіанти та аномалії розвитку кісток черепа. Тестові та ситуативні завдання за темою.
7. Вчення про з'єднання кісток. Класифікація з'єднань кісток. Загальна артрологія. Поняття про суглоб. Класифікації суглобів. Обов'язкові та допоміжні елементи суглобів. Біомеханіка суглобів. Розвиток та вікові особливості з'єднань кісток. З'єднання кісток черепа. Вікові особливості з'єднання кісток черепа: тім'ячка, їх види, будова, терміни скостеніння. Атланта-потиличний суглоб. З'єднання кісток тулуба. Тестові та ситуативні завдання за темою.
8. З'єднання кісток верхньої та нижньої кінцівки. Тестові та ситуативні завдання за темою.
9. Введення у мієлогію. М'яз як орган. Класифікації м'язів. Допоміжний апарат м'яза. М'язи і фасції спини. Тестові та ситуативні завдання за темою.

10. М'язи і фасції грудей. Діафрагма. М'язи і фасції живота. Біла лінія живота. Топографія ділянок живота. Пахвинний канал. Піхва прямого м'язу живота. Тестові та ситуаційні завдання за темою.
11. М'язи і фасції голови. Тестові та ситуаційні завдання за темою.
12. М'язи шиї. Фасції і топографія шиї (класифікації фасцій, трикутники шиї, ділянки шиї, міждрабинчастий простір). Тестові та ситуаційні завдання за темою.
13. М'язи верхньої кінцівки. Фасції і топографія верхньої кінцівки (пахова та ліктьова ямки, канали, борозни). Тестові та ситуаційні завдання за темою.
14. М'язи нижньої кінцівки. Фасції і топографія нижньої кінцівки (стегновий трикутник, підколінна ямка, канали). Тестові та ситуаційні завдання за темою.
15. Підсумкове заняття № 1 «Остеологія. Вчення про з'єднання кісток. Мієологія». Комп'ютерне тестування за базою ЄДКІ.
16. Анатомія ротової порожнини та її похідних: язик, піднебіння, зів, слинні залози. Анатомія глотки. Тестові та ситуаційні завдання за темою.
17. Зуби. Частини зуба. Поверхні коронки. Загальна будова зубів. Періодонт, пародонт. Ясна. Постійні зуби: їх формула, характеристика кожного виду зубів. Терміни прорізування постійних зубів. Молочні зуби: формула, особливості будови, терміни прорізування. Рентгенанатомія зубів. Прикуси. Розвиток зубів. Аномалії і варіанти розвитку зубів. Тестові та ситуаційні завдання за темою.
18. Анатомія органів травного каналу (стравоходу, шлунку, тонкої і товстої кишки). Тестові та ситуаційні завдання за темою.
19. Анатомія великих травних залоз (печінки та підшлункової залози). Анатомія жовчного міхура та жовчовивідних протоків. Анатомія очеревини та її похідних. Тестові та ситуаційні завдання за темою.
20. Анатомія органів ендокринної системи: щитоподібна, прищитоподібні. Ендокринна частина підшлункової залози, гіпофіз, епіфіз. Анатомія органів та утворень імунної системи: загруднинна залоза – тимус, кістковий мозок, селезінка, лімфатичні вузли, мигдалики. Лімфатична система. Загальний план будови. Головні лімфатичні протоки. Лімфатичні судини та вузли голови, шиї, верхньої та нижньої кінцівок, грудної та черевної порожнини. Тестові та ситуаційні завдання за темою.
21. Анатомія зовнішнього носу, носової порожнини, гортані. Анатомія трахеї, головних бронхів. Легені. Плевра. Середостіння. Тестові та ситуаційні завдання за темою.
22. Анатомія серця, осердя, будова стінки серця, анатомія камер серця, кровопостачання серця, нерви серця. топографія серця, Велике й мале кола кровообігу. Кровообіг плоду. Тестові та ситуаційні завдання за темою.
23. Нирки. Надниркові залози. Сечоводи. Сечовий міхур. Тестові та ситуаційні завдання за темою. Калитка. Яєчко. Внутрішні чоловічі статеві органи. Зовнішні чоловічі статеві органи. Чоловічий сечівник.
24. Матка. Маткові труби. Яєчники. Піхва, зовнішні жіночі статеві органи. Промежина. Молочні залози. Тестові та ситуаційні завдання за темою.
25. Ембріогенез спинного мозку. Анатомія спинного мозку. Утворення спинномозкового нерва. Ембріогенез головного мозку. Загальна анатомія головного мозку. Основа головного мозку. Нюховий мозок. Тестові та ситуаційні завдання за темою.
26. Анатомія кінцевого мозку. Рельєф плаща. Локалізація функцій в корі півкуль великого мозку. Мозолисте тіло. Склепіння. Базальні ядра. Бічні шлуночки. Біла речовина півкуль великого мозку. Тестові та ситуаційні завдання за темою.
27. Анатомія проміжного, середнього та заднього мозку. Тестові та ситуаційні завдання за темою.
28. Анатомія довгастого мозку. IV шлуночок. Ромбоподібна ямка. Оболони головного і спинного мозку та їх похідні. Пазухи. Цистерни. Утворення і шляхи циркуляції спинномозкової рідини. Тестові та ситуаційні завдання за темою.

29. Провідні шляхи ЦНС (висхідні: шкірної чутливості та пропріоцептивні; низхідні: пірамідні та екстрапірамідні). Тестові та ситуаційні завдання за темою.
30. V пара черепних нервів. Анатомія та топографія вегетативних вузлів голови. Тестові та ситуаційні завдання за темою.
31. Загальна естезіологія. I пара черепних нервів. Орган нюху. Допоміжний апарат зору. III, IV та VI пари черепних нервів. Тестові та ситуаційні завдання за темою.
32. Анатомія ока. Провідний шлях зорового аналізатора. II пара черепних нервів. Тестові та ситуаційні завдання за темою.
33. Анатомія вуха. Провідні шляхи слуху та рівноваги. VIII пара черепних нервів. Тестові та ситуаційні завдання за темою.
34. Анатомія органу смаку. VII пара черепних нервів. IX, X, XI та XII пари черепних нервів. Тестові та ситуаційні завдання за темою.
35. Підсумкове заняття № 2 «Спланхнологія. Анатомія ендокринної та імунної систем. Лімфатична система. Анатомія ЦНС. Органи чуття та черепні нерви». Комп'ютерне тестування за базою ЄДКІ.
36. Аорта. Гілки дуги аорти. Загальна та зовнішня сонні артерії. Підшкірні вени шиї. Шийне сплетення. Тестові та ситуаційні завдання за темою.
37. Внутрішня сонна артерія, внутрішня яремна вена. Загальна лицева вена. X пара черепних нервів (головний та шийний відділи). Судинно-нервовий пучок шиї. Шийний відділ симпатичного стовбуру. Тестові та ситуаційні завдання за темою.
38. Плечове сплетення. Підключичні та пахвові артерії й вени. Тестові та ситуаційні завдання за темою.
39. Судини вільної частини верхньої кінцівки. Анатомія судинно-нервових пучків верхньої кінцівки. Тестові та ситуаційні завдання за темою.
40. Грудна аорта. Верхня порожниста вена. Непарна та напівнепарна вени. Міжреброві нерви. X пара черепних нервів (грудний відділ). Грудний відділ симпатичного стовбуру. Нервові сплетення органів грудної порожнини. Тестові та ситуаційні завдання за темою.
41. Черевна аорта. Нижня порожниста та ворітна вени. Міжсистемні венозні анастомози. Вегетативні сплетення черевної порожнини. Тестові та ситуаційні завдання за темою.
42. Загальна, зовнішня та внутрішня клубові артерії. Кровопостачання органів тазу. Загальна, зовнішня та внутрішня клубові вени. Особливості венозного відтоку від органів тазу. Тестові та ситуаційні завдання за темою.
43. Поперекове сплетення. Крижове та куприкове сплетення. Вегетативні нервові сплетення тазу. Тестові та ситуаційні завдання за темою.
44. Судини вільної частини нижньої кінцівки. Анатомія судинно-нервових пучків нижньої кінцівки. Тестові та ситуаційні завдання за темою.
45. Підсумкове заняття №3 «Судини і нерви голови, шиї, тулуба та кінцівок». Комп'ютерне тестування за базою ЄДКІ.

Перелік тем самостійної роботи студента (110 год.)

1. Описати основні етапи розвитку анатомії: історія розвитку анатомії в античні часи; історія розвитку анатомії в епоху Відродження; історія розвитку українських анатомічних шкіл до XX сторіччя; історія розвитку українських анатомічних шкіл у XX – XXI століттях.
2. Оволодіти основами антропометричного опису черепа: описати статеві та індивідуальні особливості будови черепа; описати вікові особливості будови черепа
3. Оволодіти умінням малювати та демонструвати на препаратах будову кісток хребців, ребер, груднини, будову кісток верхніх та нижніх кінцівок
4. Оволодіти умінням малювати схеми з'єднання кісток: черепа, хребців, ребер, верхніх та нижніх кінцівок.
5. Оволодіти умінням: демонструвати на препаратах з'єднання між кістками

6. Оволодіти умінням демонструвати на препаратах: м'язи тулуба; голови; шиї; верхніх та нижніх кінцівок.
7. Підготовка огляду наукової літератури або проведення наукового дослідження (за вибором)
 - Розвиток черепа в онтогенезі.
 - Варіанти та аномалії розвитку черепа.
 - Розвиток з'єднань кісток в філо- і онтогенезі.
 - Варіанти та аномалії розвитку верхніх та нижніх кінцівок.
 - Варіанти та аномалії розвитку скелетних м'язів.
8. Оволодіти умінням демонструвати на препаратах будову органів травної системи; стравохід, шлунок, печінка, підшлункова залоза, тонка та товста кишка
9. Оволодіти умінням малювати хід очеревини в черевній порожнині і порожнині малого таза.
10. Оволодіти основами антропометричного опису зовнішньої будови органів дихальної системи.
11. Оволодіти умінням читати рентгенограми органів травної, дихальної систем.
12. Оволодіти умінням малювати органи сечової системи та статевих органів.
13. Оволодіти умінням демонструвати на препаратах будову серця, стінок серця, камер, судин, провідних шляхів серця
14. Оволодіти умінням демонструвати на препаратах зовнішню будову спинного і головного мозку.
15. Оволодіти умінням малювати схему простої та складної рефлекторних дуг
16. Оволодіти умінням: малювати схему внутрішньої будови спинного мозку: відрізнати будову сірої речовини спинного мозку; відрізнати будову білої речовини спинного мозку.
17. Оволодіти умінням малювати схему будови спинномозкового нерва.
18. Оволодіти умінням малювати: схему будови похідних ромбоподібного і середнього мозку; схему будови сірої та білої речовини довгастого мозку; схему будови сірої та білої речовини моста; схему будови сірої речовини мозочка; схему будови сірої та білої речовини середнього мозку.
19. Оволодіти умінням малювати схему розміщення ядер черепних нервів в ромбоподібній ямці.
20. Оволодіти умінням малювати схему топографії провідних шляхів внутрішньої капсули.
21. Оволодіти умінням малювати схему: висхідних провідних шляхів кіркового напрямку; висхідних провідних шляхів мозочкового напрямку.
22. Оволодіти умінням малювати схеми: низхідних шляхів пірамідної систем; низхідних шляхів екстрапірамідної системи.
23. Оволодіти умінням малювати схему: провідних шляхів зорового аналізатора;
24. Оволодіти умінням малювати схему провідних шляхів слуху та рівноваги.
25. Оволодіти умінням малювати схему загальної будови черепних нервів, похідних головного мозку.
26. Оволодіти умінням малювати схему будови змішаних черепних нервів.
27. Оволодіти умінням малювати схеми міжоболонних просторів головного і спинного мозку.
28. Оволодіти умінням демонструвати на препаратах будову органів чуття.
29. Оволодіти умінням малювати схеми будови I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII пар черепних нервів.
30. Оволодіти умінням демонструвати на препаратах черепні нерви.
31. Підготовка огляду наукової літератури або проведення наукового дослідження (за вибором):
 - Варіанти та аномалії розвитку зубів;
 - Варіанти та аномалії розвитку органів травної системи
 - Варіанти та аномалії розвитку органів дихальної системи;
 - Варіанти та аномалії розвитку органів сечової системи;

- Варіанти та аномалії розвитку органів чоловічої статеві системи;
 - Варіанти та аномалії розвитку органів жіночої статеві системи;
 - Варіанти та аномалії розвитку органів імунної та ендокринної системи;
 - Варіанти та аномалії розвитку спинного мозку та його оболон;
 - Варіанти та аномалії розвитку головного мозку та його оболон;
 - Варіанти та аномалії розвитку органу зору;
 - Варіанти та аномалії розвитку органу слуху;
 - Шляхи відтоку лімфи від органів черевної порожнини;
 - Будова черепних нервів.
32. Оволодіти умінням малювати загальну схему будови вегетативного вузла голови.
33. Оволодіти умінням демонструвати на препаратах: грудні нерви; гілки шийного сплетення; гілки плечового сплетення; гілки поперекового сплетення; гілки крижового та куприкового сплетення.
34. Оволодіти умінням малювати загальну схему будови вегетативного вузла голови.
35. Підготовка до іспиту

СРС спрямована на поглиблення та закріплення теоретичних знань, отриманих під час аудиторного навчання та сприяють формуванню професійних компетентностей. Результати СРС підлягають контролю та включені до підсумкового контролю знань.

Консультації: онлайн, за попередньою реєстрацією на сторінці курсу в Системі дистанційного навчання курсу.

Методи навчання: Демонстрація на анатомічних препаратах, презентація, використання трупного матеріалу; робота з віртуальним анатомічним столом Anatomage Table; робота з синтетичним трупом SynDaver, підготовка до ліцензійного інтегрованого іспиту КРОК-1, розв'язування ситуаційних задач, оцінювання вікових, статевих та індивідуальних особливостей будови органів людини.

ОЦІНЮВАННЯ

Поточна навчальна діяльність (ПНД). Оцінювання успішності здобувачів освіти здійснюється відповідно до Інструкції з оцінювання навчальної діяльності здобувачів вищої освіти в ХНМУ (<https://knmu.edu.ua/documents/normatyvni-dokumenty-navchalnogo-proczesu/>). Під час оцінювання засвоєння кожної навчальної теми дисципліни (ПНД) та підсумкового заняття (ПЗ) здобувачу виставляється оцінка за традиційною 4-бальною системою: «відмінно», «добре», «задовільно» та «незадовільно». Підсумковий бал за (ПНД) та підсумкові заняття (ПЗ) визначається як середнє арифметичне традиційних оцінок за кожне заняття та ПЗ, округлене до 2-х знаків після коми та перераховується у багатобальну шкалу. Оцінки виставляються у електронний журнал. Незадовільні оцінки відпрацьовуються відповідно до Положення про порядок відпрацювання студентами ХНМУ навчальних занять (https://knmu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/polog_vidprac_zaniat.pdf).

Індивідуальні завдання (ІЗ) оцінюються до 10 балів.

Підсумковий контроль. Допуск до іспиту визначається у балах як середнє арифметичне балів ПНД за 2 семестри, min - 70, max - 120 та при відсутності пропусків аудиторних занять та незадовільних оцінок. Пропуски аудиторних занять та оцінки «незадовільно» відпрацьовуються в обов'язковому порядку. Іспит оцінюється від 50 до – 80 балів.

Оцінка з дисципліни (ОД). є сума балів за ПНД та іспиту від min – 120 до max - 200 і відповідає традиційній оцінці: «задовільно», «добре», «відмінно». Одержана здобувачем кількість балів з освітнього компоненту далі оцінюється за 200 бальною шкалою, ECTS ("A", "B", "C", "D", "E") та традиційною системою («задовільно», «добре», «відмінно»)

Оскарження результатів підсумкового контролю проводиться у встановленому в ХНМУ порядку (https://knmu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/polog_apel_kontrol.pdf).

ПОЛІТИКИ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

Рекомендації щодо роботи на курсі: необхідно регулярно відвідувати практичні заняття; мати теоретичну підготовку до практичних занять згідно тематики; не спізнюватися і не пропускати заняття; виконувати всі необхідні завдання і працювати кожного заняття.

Відвідування занять. Відвідування лекцій та практичних занять є обов'язковим. Формою одягу під час офлайн-занять є білий медичний халат. При запізнення більше ніж на 5 хвилин ви можете бути не допущені до заняття. Пропущені заняття відпрацьовуються відповідно до Положення про порядок відпрацювання студентами ХНМУ навчальних занять (https://knmu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/polog_vidprac_zaniat.pdf).

Академічна доброчесність. ХНМУ стоїть на позиціях нульової толерантності до проявів академічної недоброчесності. Будь-які порушення принципів академічної доброчесності тягнуть за собою відповідальність у встановленому в ХНМУ порядку (https://knmu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/polog_ad-1.pdf).

Використання електронних гаджетів та інструментів штучного інтелекту. Не допускаються списування, використання різного роду програмних засобів, підказки, користування мобільним телефоном, планшетом чи іншими електронними гаджетами під час заняття з метою, не пов'язаною з навчальним процесом.

Політика щодо осіб з особливими освітніми потребами. Здобувачі з особливими потребами можуть зустрічатися з викладачем або попередити його до початку занять, на прохання здобувача це може зробити староста групи. Якщо у Вас виникнуть будь-які питання, будь ласка, контактуйте з викладачем.

Час відповіді викладача: 24 години.

Технічні вимоги до роботи на курсі:

- доступ до комп'ютера, ноутбука, планшета чи смартфона
- корпоративний обліковий запис Google з власним фото
- навички роботи з Google Workspace (Google Meet, Docs, Sheets, Slides, Forms) та Moodle

Технічна підтримка: АСУ (ev.shevtsov@knmu.edu.ua), Google (tehotdelknmu@gmail.com), Moodle (al.korol@knmu.edu.ua)

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Анатомія людини : підручник : у 3 т. / А. С. Головацький, В. Г. Черкасов, М. Р. Сапін [та ін.]. – 7-ме вид., доопрац. – Вінниця : Нова Книга, 2019.
2. Неттер, Френк Г. Атлас анатомії людини з латинською термінологією: переклад 7-го англ. вид. / Френк Г. Неттер; наук. ред. укр. вид.: Л.Р. Матешук-Вацеба, Л.Ю. Смольська, Д.Ю. Коваль-Гнатів, К.: ВСВ «Медицина», 2023-655 с.
3. Міжнародна анатомічна термінологія (латинські, українські та англійські еквіваленти) / В. Г. Черкасов, І. І. Бобрик, Ю. Й. Гумінський, О. І. Ковальчук. – Вінниця: НоваКнига, 2010. – 392с.
4. Sobotta. Атлас анатомії людини. У двох томах / Sobotta; За редакцією Р. Путца та Р. Пабста.; переробка та редакція українського видання В. Г. Черкасова, переклад О. І. Ковальчука. – Київ, «Український медичний вісник». – 2010. – 840 с.
5. Анатомія людини: підручник / С. М. Білаш, М. М. Коптев, О. М. Проніна, О. М. Беляєва та ін. ; за ред. С. М. Білаша. – К. : ВСВ «Медицина», 2023. – 279 с.

Зав. кафедри анатомії людини,
клінічної анатомії та оперативної хірургії

Ігор КОЛІСНИК